

Toelichting door Marlene van Niekerk

Het brede kader van de leeropdracht zoals aangegeven in de titel van de ambtelijke leerstoel *Zuid-Afrika: talen, literaturen, cultuur en maatschappij* vraagt uiteraard om selectie van een invalshoek en bijbehorende focuspunten.

Het zal in de eerste plaats van belang zijn om uit te leggen hoe talen, literaturen, cultuur en maatschappij in Zuid-Afrika nooit een neutrale inventaris of een lijst van te bestuderen thema's kan zijn, ook al wil een dergelijke enumeratie mogelijk een aanduiding betekenen van de grote diversiteit van bevolkingsgroepen in Zuid-Afrika, zoals vervat in de notie van de "rainbow nation", een formulering die als onaanvechtbare gelijkheidsideaal verbreid is tijdens en ter facilitering van de min of meer niet-gewelddadige transitie naar een democratisch bestel in Zuid-Afrika (1994).

De veelheid van talen en literaturen, culturen, gemeenschappen en samenlevingsvormen is in Zuid-Afrika, zoals in ieder "semiperiferaal" of "multicultureel" land in het Globale Zuiden, steeds bepaald door asymmetrische macht. Deze talen, literaturen, culturen en gemeenschappen zijn op verschillende manieren en in verschillende perioden door bepaalde dominante politieke machten bepaald, zelfs in de pre-koloniale periode, maar vooral en in extreem verhevigde mate in de koloniale tijd en in de daaropvolgende Apartheidsjaren. Ondanks een nieuwe pseudo-democratische orde (daarop kom ik later nog terug), wordt de ongelijke status van verschillende taal- en cultuurgroepen vandaag nog steeds bepaald door een dominante macht binnen een de facto éénpartij-democratie. Verder spelen de macht van de huidige dominante politieke partij en de nawerkende krachten van de koloniale geschiedenis in vele opzichten op elkaar in. Historisch gegroeide achterstelling, net zoals historische bevoorrechtiging, bepalen steeds de "geleefde ervaring" van iedere Zuid-Afrikaan in materieel, sociaal en psychologisch opzicht.

Het is daarom allereerst van belang te begrijpen dat iedere taal, iedere cultuur, iedere samenlevingsvorm in Zuid-Afrika in het verleden maar ook vandaag nog getekend zijn door nooit aflatende, al dan niet gewelddadige contestatie. Deze contestatie is geworteld in sociale ongerechtigheid, diepe klassenverschillen en grote ongelijkheid, zoals zij in stand gehouden zijn dan wel gemanipuleerd

worden in het belang van welke partij ook (of elite-factie) die de macht in handen heeft in een bepaalde tijd.

In het licht hiervan moet het duidelijk zijn dat iedere invalshoek en elke selectie van materiaal voor een leeropdracht als deze, een vorm van *verdenking* zal moeten verduren indien men het bijvoorbeeld aan een demografisch vertegenwoordigend panel van Zuid-Afrikanen zou voorleggen. Trouwens is het maar de vraag of er in Zuid-Afrika zoiets bestaat als een maatschappelijk midden, een drager van een gemeenschappelijk waardensysteem. Daarvoor is de bevolking van Zuid-Afrika te divers, te ongelijk en ook nog in het algemeen politiek immatuur. In plaats van een maatschappelijk midden met een gemeenschappelijk waardensysteem bestaat er thans een grove meerderheidspolitiek onder aanvoering van het ANC, van oorsprong een bevrijdingsbeweging die zich tot dusver niet kon transformeren tot een verantwoordelijke en competente politieke partij. Zelfs de democratisch tot stand gekomen progressieve Zuid-Afrikaanse grondwet die de ultieme garantie zou moeten bieden voor een gemeenschappelijk waardenstelsel, staat vandaag toenemend onder druk. Omdat de grondwet volgens velen niet radicaal genoeg is wat betreft economische transformatie ten gunste van de machtiging van de massa's met géén of met een laag levensinkomen.

De complexe sociale problematiek van enorme armoede, toenemende criminaliteit en maatschappelijk geweld, wijdverbreide corruptie, soms bedenkelijk onderwijs, falende gezondheidszorg, gebrekkige huisvesting ontvouwt zich daarbij in een context van klimaatcrisis. Droogte, overstromingen en hittegolven zullen de komende jaren leiden tot de uitbraak van besmettelijke ziekten en epidemieën (vooral tuberculose en HIV), hongersnood, een toename in woningnood en ongereguleerde migratie naar de steden waarvan de infrastructuur (watervoorziening, riolering en elektriciteitsvoorziening, wegen en spoorwegen) bij verre onvoldoende is en reeds sterk aan het afbrokkelen is. Als lid van de BRICS-groepering is Zuid-Afrika, verder belast door een zwakke munt en een staatschuld van thans 71% van de BBP, vatbaar zowel voor de uitwassen van populistische retoriek als voor de dwang en de uitbuiting van autoritaire wereldmachten en hun geopolitieke belangen.

Hierbij zijn de mensen en hun rechten en behoeften niet de enige zorg van de toekomst. Grond-, water- en luchtvervuiling, erosie en desertificatie evenals de afname in biodiversiteit, verder versterkt door de effecten van overbemesting en rooibouw in de landbouw- en mijnbouwsectoren, zullen in de toekomst allesbepalend worden voor de overlevingskansen van een groeiend precariaat

van mens, dier en insect, planten, bergen en rivieren. Ook in Zuid-Afrika. Het doeltreffend verspreiden van non-antropocentrische ontwikkelingsideeën ter behoud van een habitat in een arm land, met ontoereikend onderwijs en een gebrek aan goed ingelichte en competente leiders, schijnt mij haast onmogelijk. In ieder geval blijft de grootste verantwoordelijkheid rusten op landen van het Globale Noorden, teneinde een energietransitie teweeg te brengen en een einde te maken aan de economische groei en exploitatie van de planeet die het aardsysteem vernietigen.

Hoe men onder deze globale politieke, maatschappelijke en ecologische omstandigheden zou moeten denken over de kunsten in het algemeen en over het werk van schrijvers van fictie in het bijzonder, is de vraag. Dankzij de perspectieven geboden door eigentijdse denkers, zoals Michel Serres (*The Natural Contract*), Bruno Latour (*Facing Gaia*), Timothy Morton (*Ecology without Nature*) en anderen, zal ik op basis van geselecteerde teksten uit de Engelse en Afrikaanse literatuur van Zuid-Afrika proberen deze hamvraag enigszins toe te lichten.

Marlene van Niekerk,
voorgedragen voor het ambt van leerstoelbekleider Zuid-Afrika (Universiteit Gent)